

”Bisp Deichman og den sorte Pest”

*Om paskviller og smædevers i første
halvdel af 1700-tallet*

Christina Holst Færch

”Gud bevare enhver fornuftig Mand for at skrive slige Skandskrifter”¹ skrev Frederik Rostgaard i marginen på en håndskrevet paskvil over Kristianias biskop Bartholomeus Deichmann. En paskvil, et skandskrift eller et smædevers sigtede i 1700-tallet til et ”skrift, der fremsætter ærerørige beskyldninger mod en person [og] søger at vanære eller nedsætte ham i det offentlige omdømme”.² 1700-tallet skelnede mellem paskviller, som altså var spotske personangreb, og satirer, som behandlede generelle samfundsmæssige forhold. Men hvor satiren kunne være en prestigefuld genre, ansås paskvillerne for at være forkastelige. Således kunne Ludvig Holberg i *Moralske tanker* skelne mellem nyttige og tilladelige samt skadelige og strafværdige satirer: ”De tilladelige *Satyres* ere de, som ere almindelige [det vil sige generelle], og ikke sigte paa Personer i sær [...] De utilladelige *Satyres* sigte enten paa uskyldige eller skyldige Personer”.³ Det forhindrede dog ikke paskvillernes popularitet, som vi skal se.

Ordet paskvil menes at stamme fra den vittige romerske skrædder Pasquino fra 1500-tallet, som lagde navn til en sønderslået statue nær Piazza Navona i Rom, hvorpå der blev opslået kritiske og satiriske skrifter mod paven og gejstligheden. I Danmark fandtes ingen sådan ”talende statue”, derimod kunne paskvillerne i særligt grove tilfælde blive slået op på ofrets dør til morskab for de forbigående og ærgrelse for den forulempede.

Paskvillen til Deichmann er traditionelt tilskrevet en af tidens mest berøgtede og afskrevne, men nu næsten glemte satirikere Hans Nordrup (1681–1750).⁴ Den lyder: ”Hille pine! Hille haare! Er vor Bispes-son *Captain,* Som har aldrig trokken kaare/ Meer end ussle *Walbj* Degn./ Ja naar *Mechelborger* dreng/ Til *Captain* blive kand,/ Skulde da ei Bispens penge/ Giöre af en pøg [drenge] en Mand”.⁵ Den er med sine kun otte linier ikke den mest indædte af sin slags, men derimod velrimet og har med sine letløbende trokæer haft let ved at hage sig fast i folks hukommelse. Digtet har tydeligvis rystet Rostgaard, og selvom han nok kan have haft sine antipatier mod biskoppen (se nedenfor), kunne konsekvenserne for den portrætterede person være så betydelige, at selv en politisk uven måtte korse sig. I 1700-tallet kunne en paskvil ødelægge en mands rygte og dermed karriere. Anledningen til paskvillen var udnævnelsen af Deich-

manns 20-årige søn til kaptajn i 1724, som skete ”uden Avancement”, hvilket ville sige, at han blev indsat på og ikke forfremmet til posten.⁶ Dette var ikke første eller sidste gang, biskop Deichmann blev forsmædet.

Fra 1708 cirkulerede i håndskrift en række paskviller over Deichmann, hvori han blev beskyldt for bl.a. nepotisme, magtmisbrug, mord og seksuelle udskejelser. Blandt andet lød det: ”Bisp *Deichman* og dend svorte pest/Er et par Norske Dreng; /Dog pesten gav dem snart sin rest [dvs. gjorde det af med dem], /Men Bispen qvæl dem lenge. [...] Mod Landets datter er hand vrinsk [brunstig], /Heldst har de smukke patter. [...] Du ingen ærer meer end som /*Poul Juel* dend Lands Forræder;⁷/Thi hand, skiönt hand paa steiler kom, /Staar op i dine Klæder, /Og brugte just dit Bisp-skæg /Med samt din floiels vinge /At kure ud de slange-egg, /Hand lood i reden bringe.”⁸ Deichmann forbindes i paskvillen med seksuel promiskuitet og med den sammensværgelse mod den danske konge, som den norske amtmand Poul Juel blev dømt for i 1723. Tonen i paskvillen er uforsonlig men typisk for genren, og det er derfor ikke overraskende, at de oftest var anonyme.

Paskviller mod højtstående embedsmænd var et udbredt fænomen i starten af 1700-tallet. Således findes fra tiden 1708 til 1730 mindst elleve paskviller over Deichmann og fire over oversekretær i Danske Kancelli Christian Møinichen.⁹ Paskvillerne har forskellige anledninger, og den første over Deichmann fra 1708 bærer titlen *Det Bornholmske Fadervor*, mens et latinsk epitafium fra 1712 på groveste vis begravede Deichmann i utide.¹⁰ Epitafiet var angiveligt skrevet af Thøger Reenberg som reaktion på en fejde mellem Deichmann, som på daværende tidspunkt var biskop i Viborg, og Reenberg-brødrene, men anonymiteten gør det svært at afgøre.¹¹

Deichmanns position som biskop og forskellige politiske aktiviteter har sandsynligvis medvirket til, at han ofte blev hængt ud i paskvillerne. Deichmann stod i perioden 1721–24 i spidsen for et forslag om matrikuleringen af Norge, hvilket dog blev anbefalet afvist af en kommission bestående af blandt andre kammerherre og overkrigssekretær Christian Carl Gabel med henvisning til, at det ville føre til en forøgelse af skatten for den norske befolkning. Sagen var upopulær, og kongen afviste forslaget i december 1724.¹² Fra denne begivenhed findes paskvillen *Matricul-bispen er alt klar*, hvori Deichmann skildres som en marekat, der har mistet sin hale, hvilket må læses som en henvisning til det for Deichmann negative udfald af sagen.¹³ Sideløbende med matrikuleringssagen kørte en sag omkring salget af de norske præstegårde, som Deichmann ligeledes havde foranlediget. Sagen blev imidlertid slyttet af oversekretær i Danske Kancelli Frederik Rostgaard, og kongen blev, trods hans oprindelige godkendelse af salget (31. december 1723), overbevist om sagens ”uheldige” sider.¹⁴ I foråret 1724 fremkom paskvillen *Skjldigste Gratulation til hans Höjærværdighed Biskop Deichmanns lykkelige nedkomst fra Norge* samt

en del andre danske og latinske paskviller i forbindelse med Deichmanns ankomst til København for at deltage i sagerne omkring matrikuleringen og salget af præstegårdene.¹⁵ Selvom Deichmanns forslag blev afvist, vedblev han dog med at nyde stor anseelse hos kongen og fik senere betroede hverv.

Deichmann har således den tvivlsomme ære at være en af de oftest formædede mænd i starten af 1700-tallet. Kendetegnende for paskvilgenre er, at digtene ligner hinanden såvel i tone som ordvalg; det var således ikke uset, at man decideret genbrugte en formulering. Nordrups paskvil over Deichmann starter: ”Hille pine, Hille haare”, mens samme forfatter allerede i 1716 i et satirisk begravelsesvers over bondefoged Niels Mortensen fra Haraldsted havde brugt en førstelinie, der lå snublende nær Deichmann-paskvillen og lød: ”Hille bitter död og Krone”.¹⁶ En paskvil mod Møinichen genbrugte ligefrem denne førstelinie, hvilket kunne antyde, at verset er blevet til som en gendigtning af det populære begravelsesvers.¹⁷ Registret i Ledreborg 482, folio anfører Nordrup som ophavsmand til denne og yderligere tre paskviller over Møinichen og illustrerer dermed de tilskrivningsproblemer som opstod på grund af anonymiteten.¹⁸ Nordrups signatur findes ikke på håndskrifterne, men hans navn er ofte påført afskrifterne. Under tiden anføres Nordrups pseudonym Peder Næsviis (for eksempel i digtet *Juncher Klochetaarn*, se KB, Additamenta 147, folio, nr. 17), mens der andre gange blot står H.N. Desuden havde Nordrup ry som ”en liderlig Person, en Spiller og Drikkebroder”, hvilket betød, at samtiden og den umiddelbare eftertid var tilbøjelig til at tilskrive ham alle hånde versificerede fornærmelser.¹⁹

Et eksempel herpå er paskvillen *Tit Poli Mester tit*, som blev opslået på politimesteren i København – den berømte astronom – Ole Rømers dør i 1706. Verset blev hurtigt tillagt Nordrup på baggrund af en personlig fejde mellem ham og Rømer. Som politimester havde Rømer opsynet med religiøse afvigere, og i juli 1706 anholdt han studenterne Nordrup og hans kammerat Ramus, som angiveligt var på vej til Strassburg for at slå sig til jesuitterne. Her havde de nemlig hørt, at man kunne få to dukater om ugen.²⁰ Sagen blev taget seriøst, og Rømer fremlagde den for kongen, som overlod den til Consistoriet. Nordrup og Ramus slap dog med at underskrive en erklæring, om at de fandt den ”*Papistiske Lærdom og skik for Væderstygelig Kiætterj, afguderj og vildfarelse*”.²¹

Nordrup kunne imidlertid ikke bare sig for at kommentere sagen, og den 16. oktober 1706 anmodede Ole Rømer igen Consistorium om at irettesætte Nordrup, som fra talerstolen i Trinitatis Kirke den foregående søndag havde ”holdt een meget forargelig Prædichen, hvor hand har henført aldting til dend handel [det vil sige uljighed] hand har haft for nogen tiid siden med Politie-Betienterne, som hannem arresterede”.²² Nordrup måtte derfor endnu engang stå skoleret og forklare sig. Hans sag blev imidlertid ikke straks afgjort, men han blev ”befalet, at blive tilstede

[dvs. i byen] indtil Sagens uddrag”. Fra tiden herefter eksisterer et rimet bønsskrift til kongelig konfessionarius Peder Jespersen, med hvem Nordrup hævdede at være beslægtet. Digtet er et af forfatterskabets mest afskrevne, og her påberåber han sig en retfærdig afgørelse, idet han henviser til, at ”Dommere, Anklagere og Vidne/End og den samme var”. Digtet angiver, at hans ”*Contra-part* det var *Etatz-raad Römer*”, samt at sjællands biskop Bornemann på sidste landemode havde advaret præster om at ”vogte sig/ For en *Catholsch Student*, det er uden tvivl mig”, skriver Nordrup.²³ I 1707 lykkes det ham at drage bort ”Fra et Mægtig folcke Had” til Lybæk og senere til Prag og Wien.²⁴ Consistoriets forhandlinger ender ved forhøret, og det lader til, at man har opgivet at straffe ham.

Det er i sammenhæng med disse begivenheder, at Nordrup er blevet forbundet med paskvillen over Rømer, som lyder: ”Tit *Poli-Mæster!* tit; du har jo lært at titte,/Og see et Himmel Tegn mit i din Konis F./Tag *Poli Höyden* med din gamle *Grade-Stok*,/Og Hæng i Töy et op, din Dolke-Oddet Kok.”²⁵ Rømer opfordres i digtet til at måle sin kones ”polhøjde”, som er et astronomisk udtryk for et steds breddegrad, med ”gradestokken”, som er en aflang geometrisk stok til måling af solens højde. Billedet ekspliciteres i sidste linie, hvor ”Kok” selvfølgelig henviser til det mandlige lem. Digtet sammenkobler altså Rømers faglige evner med en tvivlsom seksuel tilbøjelighed og antyder, at der eksisterer et forhold mellem en magtmæssig og en seksuel overskridelse.

Nordrups formodede ophav til paskvillen sandsynliggøres af, at digtets ordlyd flere steder korresponderer med bønsskriftet til Peder Jespersen, men et endeligt bevis foreligger ikke. Sikkert er det imidlertid, at Nordrup vedblev med at skumle over Rømer i sine digte. I 1707 skriver han kækt til sin ven højesteretsprokurator Andreas Lyche hjem fra Wien, at her kan ”hverken *Römer* eller *Wandel*²⁶/[...] mig saa paa Klingen gaa/ Som de Herrer *Jesuiter*”.²⁷ I Wien laver Nordrup også ballade. Denne gang fordi han Mortens aften ”[...] med Gaasse-Steg besmitter [dvs. tilsøler]/De Afdøde *Martjyr* Been [måske en statue]”, så der blev ”[...] strax *Alarm* i Staden,/For slig *Scandaleus* een Ting”. Han stilles for en gejstlig ret, men slipper fri og rejser herpå hjem til København igen – nu som en kendt paskvillant.²⁸

Paskvillerne rettede sig ofte mod et fast persongalleri af syndebugke, som var genkendelige for læserne og således fik en næsten typologisk status; fx var biskopperne, højtstående embedsmænd og universitetsprofessorerne populære mål. Et fast repertoire af beskyldninger om moralsk og seksuel fordærvelighed var ligeledes næsten skematisk tematiseret i paskvillerne. Fælles var, at den seksuelle transgression kobledes sammen med en magtmæssig korrumpning, og sandhedsværdien i versene må karakteriseres som stærkt tvivlsom. En stor del af paskvillerne over Deichmann og Møinichen udsprang af den hemmelige gehejmeinkvisitionskommission (også kaldet ’bandekommissionen’ pga. alle de eder og forban-

delser, som den affødte), der i 1724 blev nedsat for at komme de svirende rygter om embedsmandskorruption til livs, og som fældede flere højtstående embedsmænd for at modtage ”skænk og gave”.²⁹ Kommissionen blev ledet af Deichmann og Møinichen, og blandt dem, der faldt fra magtens tinder, var Frederik Rostgaard, som blev frataget sin post som oversekretær i Danske Kancelli. Ved rygterne om arrestordren flygtede Rostgaard den 18. januar 1725 – efter sigende forklædt som kongens broders sekretær – ud af København til Helsingborg, men besindede sig og var atter tilbage i København den 20. januar, hvor han blev sat i husarrest. Anklagen lød på *crimen læsæ majestatis* – majestætsforbrydelse – og sagen vakte stor opsigt.³⁰

Afgørende var ikke, at man havde taget imod bestikkelse for embeder, men derimod at man havde afkrævet penge af supplikanterne i dronningens navn, og dermed sat dronningen i forbindelse med ”slige syndige Penge”.³¹ Rostgaard blev ikke selv afhørt, men blot meddelt om kommissionens anklagepunkter og dom. Han blev fradømt sine embedsposter samt retten til at vise sig ved hoffet. Derudover måtte han forlade København og tilbagebetale de penge, han havde modtaget uretmæssigt.³² Posten som oversekretær blev herpå overtaget af Møinichen den 25. januar 1725 – kun to dage efter Rostgaards afsættelse.³³ Hemmelighedskræmmeriet omkring kommissionen betød desuden, at kun få vidste, hvad der foregik, men mange havde en holdning til kommissionsmedlemmernes moral. Situationen var politisk spændt og gav basis for spydige vers.

Nordrup var i december 1725 blevet udnævnt til sognepræst i sit gamle fødesogn Nordrup-Farringløse af adelsmanden Christian Carl Gabel, som blandt andet stod i opposition til Deichmann under matrikelsagen. Gabel måtte ligesom Rostgaard se sig fældet af bandekommissionen.³⁴ Historikeren P. Rohde beretter følgende anekdote om forholdet mellem Nordrup og Deichmann: ”Engang var Deichmann til Giest hos Hr. Nordrups Principal [Gabel], Nordrup skulde skiere Harestegen for, og tog et Stykke paa en Gaffel, rekkende det til Biskopen, bedende, han vilde lugte, om Haren var vel stegt. Det er bekiendt, at Deichmanns Næse duede ikke; dog vil man mene, at Fruen instigerede [tilskyndede] Nordrup til slig Dristighed”.³⁵ En ufunktionel næse var i 1700-tallet tegn på syfilis, og Nordrups mundtlige og skriftlige uforkammetheder demonstrerer, hvordan magtforholdet mellem en biskop og en sognepræst kunne skævvrides, så længe Gabel holdt hånden over Nordrup.

Paskvillerne konstituerede via håndskriftcirkulationen en art sub-offentlig diskurs, som overskred den trykte digtning af censuren fastlåste udsigelse. Nordrups vers mod Deichmann har cirkuleret, og det er ikke usandsynligt, at Deichmann har kendt til paskvillerne. Nordrup har derfor bevæget sig på en hårfin grænse for, hvad han kunne slippe godt fra overfor Deichmann. Interessant er det, at håndskriftmediet ikke primært blev brugt til at formulere en generel kritik af enevælden som korrumperende

institution, men snarere til sporadiske og til tider personligt motiverede angreb mod de embedsmænd og gejstlige, som forvaltede enevældens politik. Paskvillerne udspyrede så at sige alle de eder og forbandelser, som ikke kunne siges i det repræsentative offentlige rum, men som kunne påvirke stemningen for eller imod en person.³⁶ Anklagerne om skørlevnet hos nogle af riget mest magtfulde mænd har selvfølgelig ikke indskrænket deres magt direkte, men har derimod kunnet påvirke noget så skrøbeligt som en mands gode rygte. I en tid, hvor netop ære og omdømme havde betydning i det politiske og sociale spil, var det svært at ignorere selv de mest usandfærdige beskyldninger. Paskvillerne må karakteriseres som et redskab til at synliggøre og anfægte magtstrukturer under enevælden og er som sådan med til at formulere en art tidlig politisk kritik.

Harold Love argumenterer i *English Clandestine Satire 1660–1702* for, at skandskrifterne var et magtpolitisk redskab, som brugtes til at forsøge at undergrave politiske personers magt, men som i stedet kom til at markere disse personers position. Det er en pointe, som kan overføres til dansk-norske forhold. Loves bog understreger, at paskviller og skandskrifter i 1600-tallets England udsprang af et enormt ”informationsvakuum” som følge af James I’s dårlige kommunikative evner. Den mangelfulde information fra toppen gjorde folk ude af stand til at bedømme begivenheder af offentlig betydning realistisk, og paskvillerne udfyldte dermed et nyhedsbehov.³⁷ Thomas Cogswell mener ligefrem, at håndskriftcirkulerede paskviller i 1600-tallets England var det tætteste, man kom på et massemedie.³⁸ Det er imidlertid en problematisk fremstilling, fordi udbredelsen af den håndskrevne paskvil krævede et både læsende og skrivende netværk og derfor begrænsede sig til et bestemt lærd publikum. Et sådant publikum kan – i hvert fald i Danmark-Norge – næppe siges at understøtte en massekultur i 1600-tallet, selvom antallet af paskviller lader til at stige igennem 1700-tallet.³⁹

Paskvil-genren udviklede sig ifølge Love i løbet af 1600-tallet fra at tematisere lokalt forankrede emner og personer til at raillere over nationalt velkendte personligheder. Samme udvikling synes at præge danske paskviller i perioden 1600–1800, hvor man i begyndelsen af 1700-tallet ser opkomsten af paskviller, der nærer sig af rygter og sladder om personer, som man ikke (nødvendigtvis) havde et førstehåndskendskab til. Et eksempel herpå er paskvillerne over Deichmann og Møinichen.

Antallet af paskviller over Deichmann og Møinichen vidner nemlig om, at der ikke kan være tale om noget tæt personligt forhold mellem paskvillanten og den paskvillerede. De mange beskyldninger mod Deichmann og Møinichen markerer derimod deres status i paskvillerne som offentligt udpegede syndebugke. Enevældens indførelse og den deraf følgende centralisering af magten i kongens person betød, at der også på dansk grund kan konstateres en lukkethed omkring politiske beslutningsprocesser. For eksempel blev Kongeloven (skrevet 1665) ikke udgivet før 1709, men

kendtes kun i en snæver kreds omkring kongen. 1709-udgaven var desuden en dyr pragtudgave, der har været forbeholdt de få, og loven har sandsynligvis ikke været almindeligt kendt, før Holberg udgav den i 1729 i *Dannemarks og Norges Beskrivelse*. I tillæg hertil kan Griffenfelds og Rostgaards karrierer, deres storhed og fald, ses som billede på den omskiftelighed, der kendetegnede enevældens ”rangstyre”, hvor kongens gunst var altafgørende for ens position. Her kunne selv de mest magtfulde personer ikke vide sig sikre.

Den hemmelige bandekommission var endnu et udtryk for enevældens tilslørede håndtering af politisk ømfindtlige emner. De paskviller, som opstod som reaktion herpå, blev cirkuleret i et antal, der kunne indikere, at interessen for nyheder og lysten til at sladre om begivenheder af national betydning gjorde hemmeligholdelsen af kommissionens arbejde kontraproduktiv for kongemagtens repræsentanter. Paskvillerne udfyldte altså blandt andet et behov for at artikulere sig om emner, som øvrigheden forsøgte at hemmeligholde fra offentligheden.

Paskviller over Deichmann i Thott 784, folio

I Det Kongelige Bibliotek i København findes i thottske samling en pakke med fire læg med forskellige digte i løsark. Første læg indeholder panegyrik til kongelige personer, andet læg indeholder digte til privatpersoner, tredje læg er blandede ”*Satyrica*”, mens det fjerde er blandede digte af blandt andre Nordrup og J.S. Sehested. Det interessante ved Thott 784, folio i denne forbindelse er, at det tredje læg samler en række af paskvillerne mod Deichmann og i det hele taget lader til at have haft særlig interesse i paskviller fra første halvdel af 1700-tallet. Otto Thott (1703–1785) var en af sin tids mest betydningsfulde embedsmænd, og han var samtidig en ivrig bog- og håndskriftsamler, hvis imponerende private bibliotek rummede ca. 120.000 bind, herunder 4154 håndskrifter og 6159 bøger fra før 1530. Ved sin død testamenterede han blandt andet hele sin håndskriftsamling til Det Kongelige Bibliotek, og samlingen rummer såvel opkøbte som bestilte håndskrifter.⁴⁰

I Thott-håndskriftet fremstår de tre paskviller over Deichmann uden forfatterangivelse. De er skrevet på to foldede folioblade med samme hånd og lader til at være en bevidst samling af paskvillerne. At dømme ud fra håndens regelmæssighed og sikre stil synes håndskriftet at være skrevet af en professionel afskriver eller kopist. Håndskriftet kan potentielt være skrevet af en rutineret privatperson, men det ensartede udtryk i afskriften af paskvillerne over Deichmann vidner snarere om, at afskriveren først har indsamlet materiale for derefter at kunne lave en samlet kompilation. Det antyder, at håndskriftet er blevet til som en bestillingsopgave. Håndskriftets anden paskvil begynder imidlertid underligt abrupt på siden, hvorved der opstår tvivl, om den anden paskvil blot er en fortsættelse af den

første paskvil. Denne tvetydighed i den tekstlige fremstilling taler for at tolke håndskriftet som et privat håndskrift, og eksemplet viser, at det kan være svært at skelne entydigt mellem et privat og et professionelt produceret håndskrift. Hvorom alting er lader paskvillerne til at have haft status som en slags samlerobjekt.

Overleveringen af paskvillerne over Deichmann og Møinichen er domineret af nogle få digte, som er repræsenteret i thott-håndskriftet. Der kan altså identificeres en slags kvalitativ bevidsthed i ”kanoniseringen” af nogle paskviller over andre. Sammenblandingen i Thott 784, folio af panegyriske digte til kongehuset med paskviller og satirer over højtrangerende embedsmænd er typisk for 1600- og 1700-tallets håndskrifter og viser, at enevældens skriftkultur var præget af en art antitetisk spænding mellem det høje og det lave, det officielle og det uofficielle. Håndskrifter, der entydigt kompilerer utrykkelige digte, findes kun i ganske få tilfælde, og derfor er termen ”utrykkelig digtning” på én gang anvendelige og misvisende.⁴¹ Anvendelig fordi den påpeger det forhold, at der cirkulerede en digtning, som var uegnet til trykken – jævnfør Danske Lov, bog 6, kap. 21, §8 – og misvisende fordi denne digtning ikke er en klart afgrænset gruppe tekster, som cirkulerede isoleret fra den uproblematiske og trykkelige digtning. Tværtimod vidner håndskrifterne i høj grad om, at den utrykkelige digtning skal forstås som en integreret del af enevældens litterære kultur, og at den kan karakteriseres som relativt fri, idet den for myndighederne var umulig at kontrollere.

Selvom censuren i 1700-tallet forsøgte at fortrænge paskviller og andre satiriske skrifter, viser et indblik i håndskriftkulturen, at denne bestræbelse langt fra lykkedes. Det litterære udbud bestod af en kompleks og sammensat litterær cirkulation af trykt og utrykt materiale. Paskvillernes udbredelse viser, at det offentlige rum, som enevælden bl.a. forsøgte at dominere gennem censuren, blev suppleret af den håndskriftbårne digtning, som formede en art litterært sub-offentligt rum, hvori alternative diskurser opstod. Genren baserede sig på et uigennemsigtigt forhold mellem løgne og sandheder og blev gennem grove, ærekrænkende udfald brugt til at pirke til magtforholdet mellem undersåt og overmagt.

Summary

”Bishop Deichman and the black Plague”. About libels and lampoons in the first half of the 18th century. By Christina Holst Færch. Manuscript lampoons were popular reading in the beginning of the 18th century in Denmark. The Bishop of Kristiania Bartholomæus Deichmann was one of the most powerful and most libeled men of his time. The verses against Deichmann were crude and the allegations severe but stereotypical and cannot be taken literally. Rather, these lampoons and the popularity of the genre in general must be seen as a symptom of what Harold Love calls

an “enormous information vacuum” produced by the absolutist government. The paper thus aims to show how manuscript lampoons in a Danish context were a response to the general lack of information on topics of national importance and interest.

Noter

1. Det Kongelige Bibliotek i København (herefter KB), Ny kongelig samling 2736, 4° (herefter NKS).
2. *Ordbog over det danske Sprog, netbaseret version*, opslag på skandskrift: <http://ordnet.dk/ods/opslag?opslag=skandskrift>
3. Ludvig Holberg: *Moralske Tanker* (Kbh., 1859), 172.
4. Se fx KB, NKS 2736, 4°, 118.
5. KB, Den thottske samling 784, folio. Dette håndskrift tilskrives ikke Nordrup verset, men hs. bruges som grundtekst, fordi kvaliteten af overleveringen er bedre, og fordi det er ældre end fx KB, NKS 2736, 4°.
6. Steinar Supphellen: *Den politiske Bisp. Bartholomæus Deichman i norsk historie 1713–1730* (Tapir, 1989) 154; Bricka: *Dansk Biografisk Lexikon 4* (Kbh., 1890), 239.
7. Poul Juul (ca. 1675–1723) blev dømt for at konspirere mod den danske krone og sat på hjul og stejle.
8. KB, Thottske samling 784, folio.
9. Antallet af paskviller er ikke sikkert, da paskvillerne ofte ligger uindekserede i håndskriftpakker og -samlinger, som fx i tredje læg i KB, Thottske samling 784, folio, der blot bærer titlen ”*Satyrice*” og uden nærmere specifikation af, hvad pakken indeholder. Der er således altid fare for at overse bidrag til genren.
10. Det eneste kendte tekstvidne til *Det Bornholmske Fadervor* findes på Statsarkivet i Trondheim, som har lagt et fotografi samt renskrift af håndskriftet på deres hjemmeside: <http://www.arkivverket.no/trondheim/sma-kebiter/apropos/biskoper.html>. Håndskriftet angiver som titel på digtet: *Det Bornholmske Fadervor/Forfattet Aar MDCCVIII, I Anledning af Biskop/Deichmands Haarde Nedfart Med Almuen paa Bornholm*, hvilket er mærkværdigt, eftersom Deichmann på daværende tidspunkt var biskop i Viborg, og det er ikke lykkedes mig at finde en forbindelse til Bornholm.
11. Se blandt andre Bricka: *Biografisk lexikon 4*, 233, Chr. Bruun: *Aktstykker og Breve til Oplysning om Frederik Rostgaard og hans Samtid* (Kbh., 1871) 228; J. Paludan: ”Landsdommer Thøger Reenberg til Ristrup” i: *Historisk Tidsskrift*, bind 7. række, 3 (1900–1902), 241 samt Supphellen: *Den politiske Bisp*, 26. Brødrene, der sigtes til, er herremand Jens Reenberg og stiftsprovst Morten Reenberg.
12. Supphellen: *Den politiske Bisp*, 80ff.
13. Digtet findes i KB, Thottske samling 1527, 4° og NKS 2736, 4°, 118.
14. Supphellen: *Den politiske Bisp*, 75.
15. Supphellen: *Den politiske Bisp*, 84. I Bruun, *Aktstykker og Breve* (Kbh., 1871), 228ff findes ud over ovennævnte paskvil tre yderligere paskviller med førstelinierne: ”Skuld’ du Sicilianske Mand een Bispehat vel bære”, ”Pontificis munus geras σκληρίας αλαστωρ” og ”Machina Deichmanni solerti mente capistrum”.
16. Udtrykkene ”Hille...” er nu forældede besværgelser. Dateringen af digtet følger KB, NKS 150, folio, som indeholder et register over dansk digtekunst fra 1610–1770 med angivelse af forfatternes værker samt datering af disse. En nærmere diskussion af håndskriftet ligger ud over denne artikels ærinde, men håndskriftet leverer et bemærkelsesværdigt – om end ikke fuldstændig præcist – bidrag til dansk litteraturhistorie før 1770. Registret indeholder nemlig visse uregelmæssigheder i dateringen og tilskrivningen af bl.a. Nordrups digte.
17. Verset over Niels Mortensen er hidtil fundet overleveret i 18 håndskrifter.
18. KB, Den ledreborgske samling 482, folio. Det være sig 1) *Höylig det er at beklage*, 2) *Hille bitter död og Krone*, 3) *Her Möinichen jeg veed dig tiiden langsam falder* og 4) *Far nu vel Möinichen din Mjyndighed har Ende*. Jeg takker Henrik Jørgensen for at gøre mig opmærksom på, at det sidste digt parafraserer Kingos *Far Verden far vel*, og ved at undersøge versregistranten i KB har det vist sig, at netop denne førstelinje var populær i de første årtier af 1700-tallet, hvilket viser genbruket som en ganske omfattende og almindelig praksis.

19. Werlauff: *Holbergiana* (Kbh., 1855), 74.
20. Danske Kancelli, Acta Consistorii, (1566–1911) 1705–1713, 17. juli 1706, 107, se også Werlauff: *Holbergiana*, 62.
21. KB, Thottske samling 1523, 4°, nr. 85.
22. Danske Kancelli, Acta Consistorii (1566–1911), 1705–1713, 16. okt. 1706, 125.
23. KB, Den collinske samling 538, 4°, I, p. 549–550. Digtet er hidtil fundet i 29 afskrifter.
24. KB, Den kallske samling 394, 4°, 31.
25. Digtet findes fx i Collin 538, 4°, II, 218.
26. Hans Wandal var til stede under Nordrups retssager i kraft af sin position som Rector Magnifico, det vil sige rektor for universitetet.
27. KB, Collin, 538, 4°, II, 196. Ligeledes bliver Rømer nævnt i digtet *Een særdeles Drøm Som Pasquins drømte i Een Skov i Sielland*.
28. KB, Collin, 538, 4°, II, 197. Nordrups biografiske forhold er desuden behandlet i Niels Simonsen: *Verdslig barok. En antologi 1667–1756* (Borgen, 1982), 211ff.
29. Frederik den Fjerdes Forordninger fra 1699 til 1730, ordnede aarvis, med særskilt Titelblad for hvert Aar og Register for hele Samlingen under eet 1 (Kbh., 1699–1730), (1699–1713), forordning af 23. Oktober 1700.
30. Bruun: *Frederik Rostgaards Liv og Levnet* (Kbh., 1870) 344–347.
31. Bruun: *Frederik Rostgaards Liv*, 317–318, 348. Man fandt dog ved afhøringerne af vidnerne i sagen ingen beviser for dette forhold.
32. Bruun: *Frederik Rostgaards Liv*, 353.
33. Bricka: *Biografisk lexikon* 12 (Kbh., 1903), 37–38.
34. Bricka: *Biografisk lexikon* 5 (Kbh., 1891), 510.
35. P. Rohde: *Samlinger til de Danske Øers Laalands og Falsters Historie* 1 (Kbh., 1776), 553–554.
36. Forholdet mellem lort og dårlige vers er en fast litterær topos i starten af 1700-tallet og findes i utallige håndskriftdigte. Fx opfordres i en klage over et skandskrift fra 1715 til selvcensur: "[...] Lær paa andre tiider/ At Skrive bedre Wers [...] / Thi dette Var Kuns Skit og gjort til ingens gafn", ligesom digtet *Eet Nödwendig og oprigtig Advarsel til Twende Nye Poeter* gennemfører analogien mellem lort og dårlig poesi: "Hvem har fordret ud af Skarnet/ dend de Skidne Riim har gjort [...] Slige Wers Mand ej kand Læse/ Mens paa baade er et fad/ Mand maa holde for sin Næsse/ Naar det endes Vere glad" (KB, *Additamenta* 248, 4°, 399)
37. Harold Love: *English clandestine satire 1660–1703* (Oxford, 2004), 2ff, 14.
38. Thomas Cogswell: "Underground verse and the transformation of early Stuart political culture" in Susan D. Amussen og Mark A. Kishlansky (red.): *Cultural politics in early modern England. Essays presented to David Underdown* (Manchester, 1995), 287.
39. Om antallet af læsende og skrivende mennesker i Danmark i 1600-tallet se fx Charlotte Appels disputats *Læsning og bogmarked i 1600-tallets Danmark* (Kbh., 2001).
40. Bricka: *Biografisk Lexikon* 17 (Kbh., 1903), 341–42.
41. Se fx KB, NKS 999, 8°: "Mag. Jacob Worms/ Satyrische Skrifter/ Samt een deel/ af/ Mons. Hans Nordrups/ Poetische Skrifter,/ Fornøyetlig at/ Læse,/ For Libhabere udskreven./ 1720.". Betegnelsen 'utrykkelig digtning' stammer fra Peer E. Sørensen i *Gyldendals Dansk Litteraturhistorie* 3 (Kbh., 1984/2000), 264ff.